

**”Jos kaikki on kohta rasismia, niin kohta mikään ei
ole rasismia”**

Kansanedustajien tavat käyttää rasismin käsitettä
eduskuntakeskustelussa

Valtio-opin
kandidaatintutkielma
Teresa Wilenius
17.5.2024
Turku

Kandidaatintutkielma

Oppiaine: Valtio-oppi

Tekijä: Teresa Wilenius

Otsikko: ”Jos kaikki on kohta rasismia, niin kohta mikään ei ole rasismia”

Kansanedustajien tavat käyttää rasismiin käsitettä eduskuntakeskustelussa

Ohjaaja: dosentti Heino Nyysönen

Sivumäärä: 32 sivua

Päivämäärä: 17.5.2024

Käsitteitä käytetään poliittisten kiistojen välineenä, jonka vuoksi niiden käyttöä tarkastelemalla voidaan tutkia taakse kätkeytyviä tarkoituksiperiä. Rasismiin käsite on mahdollista määritellä useilla erilaisilla tavoilla ja valitun tavan avulla voidaan ohjailta sitä, kuinka suurena ilmiönä rasismia voidaan pitää. Suomen hallituksen ajaututtua rasismikohuun kesällä 2023 valmisteltiin valtioneuvoston tiedonanto yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja syrjimättömyyden edistämiseksi suomalaisessa yhteiskunnassa, minkä pohjalta käytiin eduskuntakeskustelu aiheesta.

Syrjinnän ja rasismiin vähentäminen yhteiskunnasta on yksinkertaisempaa, jos rasismiin käsitteestä on yhtenevä käsitys. Tutkielmassa selvitän Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriaa hyödyntäen sitä, käyttävätkö kansanedustajat yhteneviä määritelmiä rasismiin käsitteestä sekä akateemisissa tutkimuksissa esiintyvien rasismiin määritelmien avulla sitä, millaisin tavoin he määrittelevät sen. Tutkimusmetodina käytetään käsittehistorian tutkimusta. Aineistona toimii täysistuntokeskustelun pöytäkirja, jonka avulla voidaan tarkastella eduskuntakeskustelua.

Käydyn eduskuntakeskustelun pohjalta voidaan huomata, että kansanedustajat eivät käytä täysin samanlaista rasismiin määritelmää. Vaihtelevista määritelmistä huolimatta rasismiin käsitteen ydin ymmärrettiin kansanedustajien keskuudessa kohtalaisen samalla tavalla. Eroavaisuudet ovat suurimmaksi osaksi painotuseroja, esimerkiksi sen suhteen nähdäänkö rasismi yksilöiden vai instituutioiden aikaansaamana. Suurin osa kansanedustajista ei puheessaan pyrkinyt luomaan tarkkarajaista määritelmää rasismille, vaan saattoi käyttää useita erilaisia määritelmiä rinnakkain.

Avainsanat: rasismi, käsitteet, käsittehistorian tutkimus, kommunikatiivisen toiminnan teoria, eduskuntakeskustelu

Sisällysluettelo

1	Johdanto	1
2	Käsitehistorian tutkimus metodina	4
3	Rasismien monet määritelmät	6
3.1	Toimijaperustainen ja institutionaalinen rasismi	7
3.2	Arkinen rasismi	8
3.3	Biologinen ja kulttuurinen rasismi	8
3.4	Hyökkäävä ja välttelevä rasismi	10
4	Eduskunta kommunikatiivisen toiminnan teorian toteuttajana	12
5	Rasismien käsite eduskuntapuheessa	15
5.1	Toimijaperustainen ja institutionaalinen rasismi eduskuntapuheessa	16
5.2	Arkinen rasismi eduskuntapuheessa	20
5.3	Biologinen ja kulttuurinen rasismi eduskuntapuheessa	21
5.4	Hyökkäävä ja välttelevä rasismi eduskuntapuheessa	24
6	Johtopäätökset	27
	Lähteet	30

1 Johdanto

Rasismi ilmiönä herättää paljon erilaisia tunteita ja sen sai kohdata Petteri Orpon hallitus kesällä 2023 sen ajautuessa kohun keskelle, kun median tietoon nousi useita tapauksia, joissa hallituksen jäseniä syytettiin rasismista. Vastauksena kohuun hallitus valmisti valtioneuvoston tiedonannon yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja syrjimättömyyden edistämisestä suomalaisessa yhteiskunnassa. Tiedonannon pohjalta käytiin eduskunnan täysistunnossa 6.9.2023 keskustelu rasismista, rasismin näkymisestä suomalaisessa yhteiskunnassa sekä toimenpiteistä sen vähentämiseksi. (Yle uutiset 6.9.2023.)

Rasismi on niin julkisessa kuin akateemisessa keskustelussa erilaisia määritelmiä saava käsite. Rasismin erilaiset määritelmät ja käsitteen yhdistäminen erilaisiin asiayhteyksiin voidaan huomata myös kansanedustajien eduskuntakeskustelun puheenvuoroja tarkastellessa. Käsitteiden ymmärtäminen ja käyttäminen erilaisin tavoin vaikuttaa siihen, millainen yhteisymmärrys ilmiöistä on. Tutkielmassa tarkastelen sitä, millaisin tavoin kansanedustajat määrittelevät rasismin ja ovatko heidän näkemyksensä rasismin käsitteestä yhtenevät. Teoreettisena pohjana tarkastelulle toimii filosofi ja yhteiskuntateoreetikko Jürgen Habermasin luoma kommunikatiivisen toiminnan teoria, jonka mukaan sosiaaliseen toimintaan kuuluvien yhteisten toimintasuunnitelmien tekemisen edellytyksenä on interaktioon osallistuvien, tilanteeseen liittyvien tulkintojen riittävä yhteisymmärrys (Habermas 1987, 70).

Eroja tarkastellakseni esittelen akateemisessa tutkimuksessa löytyneitä erilaisia määrittelytapoja ja etsin yhteyksiä kansanedustajien puheesta niihin. Niiden perusteella analysoin puheessa esiintyvien määritelmien samankaltaisuutta. Pohdin myös eduskunnan täysistuntokeskustelun luonnetta ja sitä, onko sen tarkoituksena edistää Habermasin teoriaan kuuluvaa toimintasuunnitelmaa. Tutkimusmetodisena pohjana hyödynnän käsitehistorian tutkimusta, jonka avulla voidaan muun muassa tarkastella käsitteitä poliittisten kiistojen välineenä (Hyvärinen et al. 2003, 9). Aineistona on eduskunnan rasismista käydyn täysistuntokeskustelun pöytäkirja, joka soveltuu kansanedustajien käyttämien määritelmien tarkasteluun, sillä keskustelu oli vilkasta ja kaikkiaan puheenvuoroja käytettiin keskustelun aikana 171. Kaikista eduskuntapuolueista osallistuttiin keskusteluun, joka mahdollistaa laajan tarkastelun.

Eduskunnan rasismikeskusteluun johtanut rasismikohu syntyi kolmesta eri tapahtumasta, joissa keskiössä olivat kolme perussuomalaisiin kuuluvaa hallituksen jäsenestä.

Ensimmäiseksi kohun sai aikaan elinkeinoministeriksi nimetty perussuomalaisten Vilhelm Junnila, sillä hänen epäiltiin olevan kytköksissä äärioikeistoon. Perusteena epäilyille olivat Junnilan somepäivitykset sekä hänen epäilty viittauksensa Heil Hitler -natsitervehdykseen ennen kevään 2023 eduskuntavaaleja. Esiin nostettiin myös hänen 2019 pitämänsä puhe Kansallismielisten liittouman 188 Kukkavirta-tapahtumassa. Eduskunnassa käydyssä äänestyksessä Junnila sai eduskunnan luottamuksen, mutta myöhemmin kristillisdemokraatit vetivät luottamuksensa pois, kun tuli ilmi Junnilan 2019 tekemä aloite ilmastoaborteista, missä hän ehdotti aborttien edistämistä Afrikassa ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Junnila erosi ministerin tehtävästään kesäkuun lopussa. Seuraavaksi kohu sai jatkoa, kun julkisuuteen nousivat valtionvarainministeri Riikka Purra (ps.) 2008 Jussi Halla-Ahon Scripta-blogin vieraskirjaan kirjoittamat rasistiset viestit sekä 2019 julkaistu blogiteksti, jossa Purra muun muassa kuvaa huntua käyttäviä musliminaisia ”tunnistamattomiksi mustiksi säkeiksi”. Viimeiseksi kokuun liitettiin myös Junnilan paikalle elinkeinoministeriksi nimetty Wille Rydman, kun julkisuuteen päätyi hänen entiselle puolisolleen vuonna 2016 lähettämät yksityisviestit, joissa hän käyttää rasistista kieltä. (Yle uutiset 6.9.2023; Yle uutiset, 30.6.2023.)

Rasismiin, sen määrittelyyn sekä kansanedustajien puhetapoihin ja eduskuntakeskustelun merkityksiin liittyvää tutkimusta on tehty runsaasti sekä politiikan että historian tutkimuksessa. Poliittisten toimijoiden syrjivän tai rasistisen käytöksen tuomitseminen ei ole yksinkertaista, sillä käsitteiden määrittelyyn sisältyy tulkinnanvaraisuutta. Syrjintä on toiminut osana perusteita esimerkiksi siinä, että korkeimman oikeuden päätöksellä purettiin rekisteröintipäätös, jolla oikeusministeriö oli aikaisemmin rekisteröinyt Sinimustan Liikkeen puoluekisteriin. Taustasyynä oli se, että rekisteröinti nähtiin erehdyksenä, sillä Sinimusta Liike oli pian hyväksytyn päätöksen jälkeen lisännyt puolueohjelmaansa kirjauksia, jotka eivät olleet yhteensopivia perus- ja ihmisoikeuksien ja demokraattisten periaatteiden kanssa. Esimerkiksi rasismien osalta merkittävää oli ohjelmassa esitetty tavoite etnisen rekisterin käyttöönotosta. (KHO: 2024:63.) Rajanveto siitä, milloin rasismiin liittyviin poliittisiin kohuihin kuuluu reagoida toimenpitein voi olla epäselvä, jolloin esimerkiksi juuri rasismien käsitettä tarkastelemalla voidaan edistää yhtenäisemmän linjan saavuttamista sen suhteen.

Tutkielmani keskittyy Suomen politiikassa ajankohtaiseen aiheeseen, jota ei ole kokonaisvaltaisesti ehditty valitsemastani näkökulmasta tarkastelemaan. Rasismia on

määritelty niin arkikeskusteluissa kuin akateemisessa ympäristössä monella eri tavalla ja kansanedustajien puhetapoja ja kielenkäyttöä aiheen ympärillä on hedelmällistä tarkastella lähemmin, jotta voidaan löytää puheista löytyviä erilaisia vivahteita. Tämän avulla tulevissa tutkimuksissa voidaan mahdollisesti selvittää tarkoitusperiä tai asenteita, joita erilaisten puheeseen liittyvien lähestymistapojen taakse kätkeytyy.

Esittelen aluksi valitsemaani tutkimusmenetelmää, käsittehistorian tutkimusta sekä sen erityispiirteitä ja sitä, miksi se soveltuu tutkimusaineistooni. Tämän jälkeen tuon esiin akateemisessa keskustelussa muodostettuja rasismien määritelmiä. Valitsemani määritelmät eivät ole absoluuttisia totuuksia rasismista, vaan erilaisia näkökulmia, joita on käsitteen kehittyessä liitetty siihen. Niiden kautta voidaan kuitenkin lähestyä ja luokitella kansanedustajien käyttämiä määritelmiä. Sen jälkeen esittelen sitä, millainen eduskunta ja erityisesti sen täysitunnot ovat luonteeltaan, ja pohdin, voidaanko Habermasin toiminnan teorian katsoa sopivan teoreettiseksi lähestymistavaksi täysistuntotoimintaa analysoidessa. Analyysiluvussa tarkastelen ja luokitelen akateemisesta tutkimuksesta löytyvien näkökulmien avulla kansanedustajien rasismien käsitteen käyttöä. Erityisesti hyödynnän edustajien ”rasismi on...” alkuisia lausahduksia, koska ne ovat luonteeltaan määrittelevään pyrkiviä. Näiden lisäksi täydennän analyysia valitsemalla muita puheenvuoroja, joista voidaan tulkita halu määritellä rasismi. Lopuksi esittelen johtopäätökseni.

2 Käsitehistorian tutkimus metodina

Käsitehistoria (saks. *begriffsgeschichte*, engl. *conceptual history*) on metodi, jonka avulla voidaan tarkastella, kuinka sosiaalisesti tai poliittisesti merkityksellistä terminologiaa käytetään. Käsitteiden käytön muutoksen tarkastelussa ei ole keskeistä pelkästään kielen kehitys vaan myös käsitteiden ei-kielellinen yhteys sosiohistoriseen dataan. (Koselleck 2005, 81-82.) Koselleckin mukaan tapahtumaketjut, jotka edistävät käsitteiden merkityksen muuttumista edistyvät usein nopeammin kuin kieli kehittyy (Koselleck et al. 2018, 149). Muuttuminen on seurausta siitä, että sanat ovat sosiaalisia konstruktioita, joiden merkitys muuttuu niitä käytettäessä (Freeden 1996, 61). Sanojen ja käsitteiden merkitykset eivät siten aina ole kiinteitä, vaan niiden merkitys muuttuu käytettäessä ja erilaisten tapahtumien vaikuttaessa niihin. Ilmiötä kuvaavaa sanaa ei välttämättä koeta siten tarpeelliseksi muuttaa, vaan merkitys muovautuu hiljalleen erilaiseksi. Sanojen taustalla olevien määritelmien muuttuminen kuitenkin herättää kysymyksen siitä, voidaanko kaikkien katsoa ymmärtävän käsite samalla tavalla muutoksien jälkeen.

Tietyn käsitteen käyttämisen taustalla on usein erilaisia tulkintoja sen määritelmästä. Se, kuinka siitä huolimatta voidaan hyväksyä, että samaa sanaa käytetään kuvaamaan näitä kaikkia erilaisia tulkintoja, on herättänyt keskustelua. Yksi esitetty ratkaisu ilmiön hyväksymiseen on se, että kaikilla erilaisilla määritelmillä tulisi olla jokin yhteinen ydin, jonka ympärille erilaisetkin määrittelyt käsitteille rakentuvat. (Freeden 1996, 61.) Kuten käsitteiden määrittäminen yleisesti, myöskään ydinten tarkka määrittäminen ei ole yksiselitteistä, mutta vaatimus niiden olemassaolosta edistää rajausta siitä, millaisia asioita tietyllä käsitteellä voidaan kuvata.

Samoja käsitteitä käytetään poliittisissa kiistoissa, mutta vastapuolet pyrkivät antamaan niille omia näkemyksiään tukevia merkityksiä (Hyvärinen et al. 2003, 9). Tämä tarkoittaa sitä, että käsitteet ovat luonteeltaan kiistanalaisia ja ideologiat, eli kommunikoitavissa olevat ja toimintaan inspiroivat osiot ihmisten laajemmassa politiikka-ajattelussa, vaikuttavat siihen, kuinka niitä käytetään. Ideologioiden vaikutus käsitteiden käyttöön ei kaikissa tapauksissa ole täysin tiedostettua toimintaa. (Freeden 1996 54; 60.) Käsitteet ovat keskeisessä osassa poliittisissa ja ideologisissa taisteluissa niin tarkoituksellisesti omia tarkoituksia edistettäessä, mutta niiden käyttö voi muovautua tiedostamattomallakin tavalla muun ajattelun mukana.

Poliittista toimintaa on hyödyllistä tarkastella epäsuorasti, tutkimalla sen taustalla olevia ajatuksia ja käytettyjä käsitteitä, sillä käsitteiden käyttö politiikassa on aina vaihtelevissa määrin puolueellinen teko ja niitä voidaan käyttää hyväksi oman näkemyksen tukemiseksi tai vastakkaisen näkemyksen omaavan aseman heikentämiseksi. (Palonen 1994, 14; 21).

Käsittehistorian tutkimus on tärkeä väline niin käsitteiden historiaa ja muutosta tarkastellessa, mutta myös käsitteiden kautta tehtävässä nykyhetken ilmiöiden tarkastelussa. Tarkasteltavia näkökulmia voivat olla esimerkiksi, kuinka ja miksi käsitteen käyttö on muuttunut, ketkä käyttävät käsitteitä politikointiin, millaisissa yhteyksissä käsite ilmenee tai millaisia vastakäsitteitä käsitteelle on. (Hyvärinen et al. 2003, 12–13.)

Tässä tutkimuksessa käsittehistorian tutkimusmenetelmän avulla pyritään löytämään ja analysoimaan kansanedustajien rasismien käsitteen käytössä esiintyviä keskinäisiä eroja. Keskeistä on siis se käsittehistorian tutkimuksen näkökulma, jossa tarkastellaan, millaisiin erilaisiin yhteyksiin käsite yhdistetään ja miten sitä käytetään. Rasismien käsitteen historiallinen kehitys ei ole keskiössä, mutta sitä sivutaan erilaisia rasisminäkökulmia tarkastellessa. Puheessa käytetyn määrittelytavan valinnalla voidaan ohjailta diskurssia rasismista puhujan haluamaan suuntaan. Sen vuoksi on hyödyllistä tarkastella millaisin keinoin ja mitä käsitteitä ja ajatuksia hyödyntäen määritelmä puheessa rakennetaan. Käsitteen ymmärtämistävasta riippuu myös se, millaiset toimet vaikuttavat oikeutetulta.

Käsitteiden muutoksen katsotaan käsittehistoriassa tapahtuvan hiljalleen, jolloin eduskunnassa yhden täysistuntokeskustelun kuluessa ei voida olettaa käsitteen sisällön varsinaisesti kehittyvän. Sen sijaan kyse on ennemminkin siitä, millaista käsitteen historiassa esiintynyttä määritelmää edustajat puheessaan hyödyntävät. Rasismi on ilmiö, joka koskettaa ihmisiä eri tavoin. Sen seurauksena se ja sen erilaiset määrittelyt saattavat olla joillekin herkempiä kuin toisille. Käsitteen kiistanalaisuutta ja erilaisia tunteita herättävää luonnetta tulee tarkastella, jotta käytettyjä määritelmiä voidaan paremmin ymmärtää.

3 Rasismin monet määritelmät

Rasismia käsitellään usein niin politiikassa, mediassa kuin yleisessä keskustelussa. Se ei kuitenkaan käsitteen ja määritelmän tasolla ole yksiselitteinen ilmiö, sillä ihmisillä vaikuttaa intuitiivisestikin olevan erilaisia käsityksiä niin rasismin määritelmästä kuin siitä, missä määrin se on moraalisesti tuomittavaa (Sinokki 2017, 271). Tämän vuoksi eri alojen tutkijat ovat pyrkineet lähestymään rasismia erilaisista tulokulmista määritelläkseen ilmiötä. Ei ole kyetty luomaan yksiselitteistä määritelmää tai teoriaa, vaan on luotu useita määritelmiä, joissa jokaisessa on omanlaisensa näkökulma. Määritelmät eivät siten ole absoluuttisia totuuksia, mutta ne auttavat tarkastelemaan rasismia monipuolisesti.

Rotua ja rasismia käsitellessä yhteiskunnassa puheen ja tekstin kautta voidaan puhua rodullisesta diskurssista. Tämä diskurssi kuvaa poliittisia kamppailuita, jotka muodostuvat erilaisista rodullisista ideologioista. Rodulliset ideologiat voivat olla dominoivia ideologioita tai vastaideologioita, jotka pyrkivät haastamaan dominoivia ideologioita yrittämällä määritellä uudelleen olemassa olevaa rodullista järjestystä. Rodullisessa diskurssissa rodullisia ongelmia pyritään niin yksilöiden kuin ryhmien toimesta lähestymään tavalla, joka edistäisi heidän ideologisia sekä poliittisia tavoitteitaan. Erilaisten retoristen strategioiden avulla pyritään edistämään tietynlaista tulkintaa yhteiskunnallisesta ongelmasta, eli tässä tapauksessa rasismista. (Doane 2006, 256.)

Tulkitsemalla rasismi yksilön tai ryhmän omia tavoitteita tukevalla tavalla rodullinen diskurssi ohjautuu erilaisiin suuntiin. Diskurssin taustalla oleva pyrkimys oman henkilökohtaisen tai ryhmän edun edistämiseen tarkoittaa sitä, että se on hyvin politisoitunutta. Sen vuoksi on tarpeellista tarkastella erilaisia diskurssiin kuuluvia käsityksiä ja retorisia strategioita, jotta niiden taakse kätkeytyneet ideologiat sekä tarkoituksiperät voidaan ymmärtää.

Olen valinnut rasismia käsittelevältä akateemiselta tutkimuskentältä erilaisia määrittelytapoja, joiden tarkoituksena on tarjota laaja kuva ilmiön erilaisista piirteistä. Valinta esitellyistä määrittelytavoista on tehty pohjautuen niiden yleiseen ilmenemiseen keskusteluissa rasismista ja niiden jokaisen tarjoaman erilaisen näkökulman perusteella. Esitellyt määrittelytavat tarjoavat myöhemmin pohjan kansanedustajien käyttämien määritelmien tarkasteluun. Valitsemani määritelmät eivät ole yleisesti toisiaan poissulkevia, vaan ne myös osittain täydentävät toisiaan.

Ensimmäiseksi esittelen käsityksen rasismista joko yksilöiden, eli toimijoiden aikaansaamana tai vaihtoehtoisesti yhteiskuntien rakenteiden eli instituutioiden ominaisuutena. Tämä näkemys pyrkii vastaamaan kysymykseen siitä, kuka tai mikä aiheuttaa rasismia. Toiseksi esittelen arkisen rasismien käsitteen, jossa painopiste on siinä missä ja kuinka usein rasismia esiintyy. Kolmantena näkökulmana on se, millaisten ominaisuuksien perusteella rasismi syntyy, biologisten vai kulttuuristen. Viimeisessä näkökulmassa käsittelemme jakolinjaa hyökkäävän ja välttelevän rasismien välillä, jossa keskeistä on se, millaiset teot nähdään rasismina.

3.1 Toimijaperustainen ja institutionaalinen rasismi

Julkisessa keskustelussa käsitykset jakaantuvat erityisesti kysymyksessä siitä, määritelläänkö rasismi rotuun perustuvana ennakkoluulona tai syrjintänä vai nähdäänkö rasismien määritelmään tiukasti liittyvän instituutionaalisen voiman käyttö. Eli onko rasismi yksilöiden asenteiden ja käytöksen aiheuttamaa, niin sanotusti toimijaperustaista vai liitännäistä poliittisiin rakenteisiin ja instituutioihin. Näiden määritelmien eroavaisuus vaikuttaa siihen, ketkä voivat olla rasisteja, sillä ensimmäisen määritelmän mukaan kuka tahansa voi olla rasisti, mutta jälkimmäisen perusteella vain yhteiskunnan dominoivaan väestönosaan kuuluva voi olla rasisti. (Doane 2006, 262.) Määritelmien käytöllä on merkitystä siihen, millaisena ilmiönä rasismi yhteiskunnassa koetaan. Ohjaamalla retorisesti keskustelua jompaankumpaan suuntaan näiden määritelmien välillä voidaan ohjata ongelma joko kaikkien ongelmaksi, tai vaihtoehtoisesti yhden ryhmän, ja erityisesti instituutioiden rakenteista vastaavien ongelmaksi.

Rajaamalla keskustelua ja rasismia tietynlaiseen määritelmään voidaan vaikuttaa siihen, kuinka rasismiin tulisi reagoida ja keiden tulisi pyrkiä keksimään ratkaisuja. Jos rasismi kehystetään yksilöiden ennakkoluulojen aiheuttamaksi, voitaisiin loogisesti päätellä sopivan ratkaisun olevan tietoisuuden ja opetuksen lisääminen aiheesta, jolloin tavoitteena olisi rasististen ennakkoluulojen vähentäminen seuraavassa sukupolvessa. Yhteiskunnan rakenteisiin liitettynä rasismi taas vaatisi rakenteiden sekä käytänteiden muutosta. (Doane 2006, 269.)

Osa rasismien teorioita rakentaneista tutkijoista pitää toimijaperustaista ja institutionaalista rasismia toisiinsa yhteydessä olevina rasismien muotoina. Institutionaalinen rasismi on tämän näkemyksen mukaan seurausta siitä, kuinka rasistisia ennakkoluuloja omaavat yksilöt toimivat virallisissa asemissa, joissa heidän ennakkoluulonsa voivat johtaa rasististen

rakenteiden syntyyn (Shelby 2002, 416). Toimijaperustaisen sekä institutionaalisen rasismien voidaan siis tästä näkökulmasta molempien katsoa pohjautuvan ennakkoluuloihin. Samanlaisesta alkuperästä huolimatta molempien käyttäminen voi olla hyödyllistä erilaisten rasismien muotojen hahmottamiseksi.

3.2 Arkinen rasismi

Kaikki tutkijat eivät kuitenkaan pidä määritelmiä rasismista joko yksilöiden tai instituutioiden aiheuttamana kattavana. Kattavuutta edistämään on kehitetty käsite arkisesta rasismista (*everyday racism*). Arkinen rasismi on määritelty rasistisia vaikutuksia sisältävien käytänteiden muuttumisena tutuksi ja toistuvaksi ja taustalla olevien rodullisten ja etnisten suhteiden vahvistumisena arjen rutiininomaisten tilanteiden ja käytänteiden kautta. (Essed 1991, 52.)

Arkisen rasismien tärkeä määrittävä tekijä on sen jokapäiväisyys. Jokapäiväisyys on arkisen rasismien yhteydessä määritelty kaikkeksi, mikä ei ole poikkeuksellista, ja on arkipäiväisen ihmistoiminnan taustalla. Arjessa ihmiset toimivat maalaisjärjellä muodostettujen käsikirjoitusten mukaan, jotka ohjaavat kuinka käyttäytyä ja tulkita muiden käyttäytymistä missäkin tilanteessa. Nämä sisäistetyn käsikirjoituksen eivät kuitenkaan ole neutraaleja, vaan niihin on rakennettu sisälle yhteiskunnan dominoivat ideologiat ja rakenteet. Tämän myötä myös yhteiskunnan rasistiset näkemykset tulevat rakennetuksi näiden käsikirjoituksen sisään, jolloin arjen todellisuudet voivat olla eriävät enemmistö- ja vähemmistöryhmien välillä.

Arkista rasismia määrittää toistuvuuden ja tuttuuden lisäksi tilat, joissa se tapahtuu. Näitä ovat esimerkiksi tarkemmin määriteltävissä olevat tilat, kuten työpaikat, koulut sekä kaupat, sekä abstraktimmin tilaksi määritellyt asiat, kuten media, politiikka ja kulttuuri. (Bourabain ja Verhaeghe 2021, 223; 230.) Arkisen rasismien tärkeimmän määrittävän tekijän ollessa sen toistuvuus ja jokapäiväisyys, jättää määritelmä paljon tilaa erilaisille ilmenemismuodoille. Tämän seurauksena esimerkiksi jotkin institutionaaliseen rasismiin määriteltävät muodot voidaan niiden ollessa toistuvia nähdä sopivan myös arkisen rasismien määritelmään.

3.3 Biologinen ja kulttuurinen rasismi

Osa tutkijoista on tehnyt erottelun rasismien määrittelyssä sen perusteella, pohjataanko rasismi biologisille vai kulttuurisille ominaisuuksille. Tässä näkemyksessä biologisille ominaisuuksille pohjautuva eriarvoistaminen nähdään vanhana ja perinteisenä rasismina, kun taas kulttuurisille ominaisuuksille pohjatussa olisi kyse uudesta rasismista. (Sinokki 2017,

275.) 1800- ja 1900- lukujen vaikutusvaltaisimmat rotuteoreetikot lähestyivät rotuja ja niiden välistä epätasa-arvoisuutta nimenomaisesti ”biologisesta” näkökulmasta. On kuitenkin tärkeää huomata, että näiden teoreetikoiden käsitys biologiasta ei vastannut täysin edes aikalauskäsityksiä, saati nykypäivän tiedettä. Tämän kaltaisille rotuopeille yhteistä ovat ajatukset siitä, että on olemassa rotuja, eli ihmisryhmiä, joiden jäsenet jakavat tietyt, synnynnäiset, periytyvät ja muista erottavat fyysiset piirteet, joilla on yhteys heidän psykologisiin ominaisuuksiinsa. Fyysisten ominaisuuksien siis uskotaan määrittävän luonteen ja tiettyyn ihmisryhmään kuulumisen näin määrittää yksittäisen jäsenen toiminnan. Rotuopeissa korostetaan lisäksi arvoasteikkoa, jossa tietyt ihmisryhmät olisivat pysyvästi toisia arvokkaampia. (Lagerspetz & Roman-Lagerspetz 2017, 89–90; 105.)

Kulttuurisesta rasismista puhuttaessa fyysisten ja biologisten ominaisuuksien sijaan keskiössä on ajatus kulttuurisidonnaisten ominaisuuksien vaikutuksesta ihmisiin ja ihmisryhmiin. Biologisen rasismista kaltaisesti myös kulttuuriset ominaisuudet käsitetään tässä ajatussuuntauksessa luonnollisiksi ominaisuuksiksi, jotka siten määräävät sen, millaisia ominaisuuksia ryhmään kuuluvilla yksilöillä on. (Sinokki 2017, 275.) Kulttuuriset piirteet, yleensä negatiiviset sellaiset, yhdistetään roturyhmiin ja vaikka ne eivät biologisen rotukäsityksen lailla siirry geenien kautta, katsotaan niiden siirtyvän sukupolvelta toiselle. Kulttuuristenkin piirteiden nähdään olevan lähes yhtä pysyviä ominaisuuksia, kuin fyysiset rodun piirteet. Sen seurauksena myös kulttuurisen rasismista pohjalta on pyritty rakentamaan arvoasetelmaa, jossa valkoiset ovat korkeammalla. (Blum 2023, 352–353.) Kulttuuristen piirteiden vertailu keskenään on jo lähtökohtaisesti ongelmallista, sillä niiden arvottaminen tapahtuu arvostelijan näkökulmasta, jolloin objektiivista tarkastelua on hankalaa saavuttaa.

Biologisen ja kulttuurisen rasismista jaottelu ei myöskään ole yksiselitteistä. Tunnetuimmat rotuteoreetikot, joiden teorit mielletään biologisiksi, sekoittivat niihin myös kulttuurisia piirteitä, sillä oletettujen biologisten piirteiden ero ei itsessään olisi riittävä peruste rasismille, vaan erilaisiin piirteisiin tuli yhdistää myös esimerkiksi oletuksia älykkyydestä ja muista henkisistä ominaisuuksista. Oletukset näistä asioista taas johti lisäoletuksiin oletetusta käytöksestä, kuten esimerkiksi taipumuksesta rikollisuuteen. Kirjassaan Sinokki tuo esiin myös ongelmallisen toimintatavan, jossa rasismista syytetty henkilö vastaa syytöksiin korostamalla ainoastaan perinteistä, biologista rasismista määrittelyä, jolloin hänen mahdollisesti tekemänsä rasistinen teko ei osuisi tähän määrittelyyn. Kulttuurinen ja biologinen rasismi sisältävät kuitenkin molemmat saman ytimen, jossa pyritään oikeuttamaan

ihmisryhmien eriarvoistamista, jolloin molempien tulisi määritelmällisesti olla yhtä lailla rasismia. (Sinokki 2017, 276–277.)

Syrjinnän yhtäläinen tuomittavuus niin biologisiin kuin kulttuurisiin ominaisuuksiin perustuen voidaan huomata myös syrjinnän vähentämiseksi raameja asettavien säädöksien tekstejä tarkastellessa. Esimerkiksi Suomen perustuslaki ja Yhdistyneet kansakunnat pyrkivät määrittämään syrjinnän kummankin ominaisuuden perusteella tuomittavaksi. Suomen perustuslaki linjaa kaikkien ihmisten olevan yhdenvertaisia lain edessä. Eikä sen mukaan ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. (Suomen perustuslaki 1999/731 § 6). Perustuslaki ei mainitse rasismia, mutta eri asemaan asettaminen esimerkiksi alkuperän perusteella voidaan rinnastaa tähän.

Yhdistyneiden kansakuntien vuonna 1965 julistetussa Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksen ensimmäisessä artiklassa määritetään rotusyrjinnän olevan ”kaikkea rotuun, ihonväriin, syntyperään tai kansalliseen tai etniseen alkuperään perustuvaa erottelua, poissulkemista tai etuoikeutta, jonka tarkoituksena tai seurauksena on ihmisoikeuksien ja perusvapauksien tasapuolisen tunnustamisen, nauttimisen tai harjoittamisen mitätöiminen tai rajoittaminen poliittisella, taloudellisella, sosiaalisella, sivistyksellisellä tai jollakin muulla julkisen elämän alalla.” (Yhdistyneet kansakunnat, 1970). YK:n määritelmässä eritellään, että syrjintä niin ihonvärin, eli biologisen ominaisuuden, kuin kansallisen tai etnisen alkuperän, eli kulttuurisen ominaisuuden, perusteella on rotusyrjintää.

3.4 Hyökkäävä ja välttelevä rasismi

On tunnistettu myös jakolinja hyökkäävän (*dominative*) ja välttelevän (*aversive*) rasismin välillä. Hyökkäävällä rasismilla tarkoitetaan rodulliseen vihaan perustuvaa räikeää rasismia, johon lukeutuvat esimerkiksi viharikokset ja välttelevällä rasismilla puolestaan tarkoitetaan huomaamattomampaa rasismin muotoa. Välttelevään rasismiin saattavat syyllistyä henkilöt, jotka eivät ajattele olevansa rasisteja ja kannattavat tasa-arvoa. Heidän rasisminsa kuitenkin perustuu tiedostamattomiin negatiivisiin tunteisiin ja uskomuksiin muita ihmisryhmiä kohtaan. Toisin kuin viharikokset ja muut räikeät rasismin muodot välttelevä rasismi jää helpommin huomaamatta, jolloin siihen ei puututa. Välttelevää rasismia ei toteuteta tilanteissa, joissa on selkeä jako oikeaan ja väärään toimintatapaan oikeudenmukaisuuden ja

tasa-arvon näkökulmasta, vaan epäselvissä tilanteissa, joissa päätökset voidaan toimijan näkökulmasta rationalisoida myös jonkin toisen tekijän kautta. (Pearson et al 2009, 316–318.)

Hyökkäävä rasismi on helpommin tunnistettavaa ja tuomittavaa, ja sen vuoksi rasismikeskustelua seurattaessa on tärkeää tutkia, nostetaanko keskustelussa käytettävissä määritelmässä esille myös välttelevän rasismin muodot. Hyökkäävän rasismin retoriikka ja rasistiset toimet ovat selkeitä, jolloin niihin puuttuminen on helpompaa, mutta myös välttelevän rasismin teot vaikuttavat negatiivisesti uhriensa elämään, jolloin senkin olemassaolo tulee ottaa huomioon.

4 Eduskunta kommunikatiivisen toiminnan teorian toteuttajana

Jürgen Habermasin sosiologisissa toiminnan teorioissa tarkoituksena on selvittää sosiaalisen toiminnan käsitettä ja millaisissa olosuhteissa yhteisten toimintasuunnitelmien toteuttaminen on mahdollista. Perusajatuksena on, että toimijat tekevät yhteistyötä toteuttaakseen yhteisen toimintasuunnitelman. (Habermas 1987, 68.) Tutkimukseni kohteena on eduskunta, joten Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriaa mallinnettaessa tähän, yhteistyöhön pyrkiviä toimijoita ovat kansanedustajat ja yhteisessä toimintasuunnitelmassa on kyse toimenpiteistä rasismien vähentämisestä suomalaisessa yhteiskunnassa, kuten hallituksen tiedonannossa linjataan.

Eduskunnan täysistunto toimii sinä areenana, jonka perusteella toimintaa ja toimintasuunnitelman edistämistä tässä työssä tarkastellaan. Täysistunnot ovat osa perustuslain valtiojärjestyksen mukaista kansanvaltaisuutta ja oikeusvaltioperiaatetta, sillä niiden avulla pidetään yllä vastuunalaisuutta ja tilivelvollisuutta julkisen vallan käytössä sekä julkisten varojen käytössä ja hoidossa. Täysistuntojen tarkoituksena on tarjota näyttämö, jossa edustajat voivat vaatia hallitusta vastuuseen toimistaan sekä toimimattomuudestaan, jolloin huomiota voidaan kiinnittää edustajien havaitsemiin epäkohtiin. Täysistunnossa käytävät keskustelut eivät Wibergin mukaan lähtökohtaisesti pyri deliberaatioon eikä totuuden löytyminen ole itseisarvo. Kyse onkin siis enemmän poliittisesta strategiasta, jolloin kysymyksillä ja vastauksilla pyritään maksimoimaan toimijoiden omien tavoitteiden edistyminen. (Wiberg 2014, 204–205.) Eduskunnan täysistuntojen toimintakulttuuri ei siis erityisesti tue ajatusta siitä, että siellä pyrittäisiin puheenvuorojen avulla etsimään yhteistä totuutta.

Parlamentaarinen menettely kuitenkin nojaa näkemykseen parlamentin deliberoivasta luonteesta (Pekonen 2011, 59). Deliberaatiolla tulisi olla merkittävä rooli, kun on kyse päätöksentekoon liittyvästä kanssakäymisestä ja siinä käsiteltävän asian puolesta ja vastaan esitettyjen perusteluiden avulla tulisi pyrkiä muuttamaan mielipiteitä. (ibid, 40.)

Päätöksenteon päätyessä asiasta äänestämiseen, joka on eduskunnan täysistunnoille ominainen tapa, ei täydellistä yhteisymmärrystä ja siten deliberaatiota ole tapahtunut, mutta tulos on oikeutetumpi, kun kaikilla on ollut mahdollisuus esittää kantansa ja siten vaikuttaa osapuolten mielipiteisiin (ibid, 61–61). Vaikka täysistunnot eivät useiden näkemysten mukaan erityisesti pyri deliberaatioon ja yhteisymmärryksen rakentamiseen, ovat ne silti merkittäviä niiden tarjotessa areenan, jossa omilla puheenvuoroilla voi pyrkiä vaikuttamaan

muihin sekä kuulla muiden vastakkaisia näkemyksiä. Tämän näkökannan perusteella on siis mahdollista ajatella, että täysistunnotkin voivat edistää yhteisiä toimintasuunnitelmia.

Habermasin sosiologisissa toiminnan teorioissa edellytetään vähintään yhtä yhteistä tietoa, jolla tarkoitetaan sitä, että tilannetta koskevien tulkintojen olisi käytävä riittävästi yksiin. Yhteisen tiedon pohjalta rakentuu yhteisymmärrys, jolloin toimijat pitävät jotakin tietoa pätevänä. Yhteinen tieto ja yhteisymmärrys tilanteesta ovat hyödyllisiä toiminnan edistämisen kannalta. Yhteisymmärrystä voidaan saada aikaan myös pakottamalla, mutta tällaisessa tilanteessa yhteisymmärrys ei enää perustu yhteisille näkemyksille. Toimintasuunnitelmaa toteuttaville toimijoille kielellinen kommunikaatio on väline, ja kielen käyttämisellä he pyrkivät tekemään vaikutuksen muihin. Kielellisiä välineitä voidaan käyttää manipulointitarkoituksessa, jolloin tarkoituksena on saada toisista omaa toimintaa hyödyttäviä reaktioita. (Habermas 1987, 70–71;75.)

Puhetapaa ja kielellisiä välineitä valittaessa keskeistä on se, keiden koetaan olevan puheen tärkein yleisö. Täysistuntojen julkinen luonne vaikuttaa tähän luomalla pelkästään muita kansanedustajia laajemman yleisön. Pöytäkirjojen julkisuus, median läsnäolo sekä äänestäjien mahdollisuus kuunnella puheita ohjaa täysistuntopuheenvuoroja siihen suuntaan, että argumentoinnin ja keskustelun kautta muiden kansanedustajien mielipiteeseen vaikuttamisen sijaan korostuu halu saada oma kanta kirjautettua ylös. Täysistuntopuheenvuorosta puhutaan toisinaan teatterina, mutta esityksilläkin tulee olla jokin reagoiva yleisö, jotta se voi toimia. Esimerkiksi tiedotusvälineet tai äänestäjät eivät voi reagoida esitykseen välittömästi, jolloin muut kansanedustajat ovat se yleisö, joka estää esitystä kuihtumasta, jolloin heilläkin on tärkeä rooli. (Pekonen 2011, 110–111; 116.) Edustajien ollessa joidenkin arvioiden mukaan joissakin määrin toissijainen yleisö kielellisesti ei siten välttämättä pyritä vaikuttamaan muihin edustajiin. Toisaalta tarkastellessa kyseessä olevaa eduskuntakeskustelua rasismista, joka lähti liikkeelle hallituksen jäsenien aiheuttamista kohuista, voidaan kritiikin ja puheenvuorojen katsoa joissakin määrin olevan enemmän suunnattu muille edustajille, kuin monissa muissa käsiteltävissä asioissa.

Rasismien vähentämisen ollessa toimintasuunnitelman kohteena ja toimijoiden ollessa kansanedustajat, voidaan Habermasin teoreettinen malli asettaa siis niin, että toimintasuunnitelman edistämiseksi kansanedustajilla tulisi olla tarpeeksi suuri yhteisymmärrys tavoitteista ja toimintakeinoista rasismien vähentämiseksi. Tarvittavan yhteisen tiedon ja yhteisymmärryksen pohjan voidaan tässä tarkoituksessa ajatella olevan

rasismin määritelmä ja millaisena ongelmana se yhteiskunnassa nähdään. Jollei toimijoilla ole tätä yhteistä tietoa ja sen tuomaa yhteisymmärrystä, voi toimintasuunnitelman edistäminen teorian perusteella osoittautua vaikeaksi. Rasismin määrittely erilaisin tavoin vaikuttaa siihen, kuinka suurena ilmiö näyttäytyy. Tällöin myös sopivimmat keinot sen ratkaisemiseksi, eli toimintasuunnitelman edistämisen keinot vaihtelevat.

Analyysiosiossa tullaan tarkastelemaan eduskuntakeskustelua siitä näkökulmasta, onko kansanedustajilla toisiaan vastaavat näkemykset rasismin määritelmästä ja voidaanko sitä kautta ajatella toimijoiden keskuudessa olevan yhteisymmärrys. On kuitenkin muistettava, että teoria on yksinkertaistus reaali maailman toiminnasta, eikä se siten kuvaa kaikkia reaalielämän osa-alueita. Eduskuntakeskustelun tarkoitusta ja luonnetta pohdittaessa on myös voitu kyseenalaistaa, onko eduskunnalla täysistunnoissaan tarkoitus keskusteluiden myötä päästä yhteisymmärrykseen ja siten toteuttaa toimintasuunnitelmaa. Teoreettinen malli kuitenkin asettaa tavoitteen ja näkökulman, joiden kautta kansanedustajien käyttämien rasisminmäärittelyiden samankaltaisuutta voidaan arvioida.

Aineistona käytetty pöytäkirja on peräisin 6.9.2023 aikana 14.01–22.02 käydystä eduskunnan täysistunnosta (PTK 21/2023 vp). Tutkimuksen kohteena oleva ”valtioneuvoston tiedonanto yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja syrjimättömyyden edistämisestä suomalaisessa yhteiskunnassa” käsitellään yhdeksäntenä asialistalla. Asian käsittely koostuu pääministeri Petteri Orpon esittelypuheenvuorosta, enintään seitsemän minuutin pituisista ryhmäpuheenvuoroista ja muista enintään viisi minuuttia kestävästä puheenvuoroista. Kaikkiaan puheenvuoroja käytettiin keskustelun aikana yhteensä 171. Niin hallitus- kuin oppositiopuolueista otettiin osaa keskusteluun, jonka vuoksi pöytäkirja toimii erinomaisesti pohjana tutkimukseen kansanedustajien tavasta määritellä rasismia. Keskustelu keskeytettiin kello 22.02, mutta seuraavassa täysistuntokeskustelussa ei enää käyty keskustelua tähän aiheeseen liittyen, jonka vuoksi sitä ei ole tarpeen tarkastella tässä työssä.

5 Rasismin käsite eduskuntapuheessa

Analyysi koostuu neljästä osasta, joista jokaisessa tarkastellaan kansanedustajien puheenvuoroja tietyn aikaisemmin esitellyn tutkimuksesta löytyvän näkökulman perusteella. Ensimmäiseksi toimijaperustaisen ja institutionaalisen rasismin, toiseksi arkisen rasismin, kolmanneksi biologisten ja kulttuuristen ominaisuuksien ja viimeiseksi hyökkäävän ja välttelevän rasismin näkökulmasta. Tämän jaottelun pohjalta voidaan tarkastella, kuinka kansanedustajien tavat määritellä rasismi eroavat toisistaan. Valitun määrittelytavan perusteella voidaan arvioida myös, kuinka laajaksi ilmiöksi kansanedustajat rasismin hahmottavat. Tarkasteltaessa puheenvuoroja voidaan tarkastella, korostuuko jokin tietty määrittelytapa erityisesti ja vaikuttaako näin eduskunnalla olevan toiminnan teorioiden mukainen tarvittava yhteisymmärrys teoreettisen toimintasuunnitelman edistämiseksi.

Edustajien halu määritellä rasismi on selkeimmin huomattavissa puheenvuoroissa, joissa käytetään fraasia ”rasismi on”. Sen vuoksi käytän esimerkkeinä erityisesti niitä. Vaikka puheenvuoroja käytettiin asian käsittelyssä 171, vain 19 puheenvuorossa käytettiin fraasia ”rasismi on” ja näistäkin vain 14:sta voidaan katsoa varsinaisesti määrittelemään rasismia. Useimmissa kansanedustajien puheissa ei siis pyritä selkeästi tai yksiselitteisesti määrittelemään rasismia, mutta tästä huolimatta monissa tapauksissa on mahdollista havaita, mihin tarkastelussa olevaan määrittelykategoriaan heidän puheensa kuuluu. Tämä ilmenee esimerkiksi toimenpide-ehdotuksista sekä valituista rasismin esimerkkitaapauksista. Koska monet kansanedustajat eivät yksiselitteisesti pyrkineet määrittelemään rasismia tai käyttämään jotakin tiettyä vakiintunutta määrittelytapaa, useassa puheenvuorossa käytetään erilaisia määritelmiä rinnakkain.

Muutamit kansanedustajat toivat itse esiin tarpeen määritellä rasismi tarkemmin. He esittivät pelkäävänsä siitä, että käsite on laajenemassa liikaa ja siten menettämässä merkitystään. Tämän lisäksi muutama perussuomalaisen kansanedustaja nosti esiin huolen siitä, että rasismia ja sen käsitettä käytetään vain keinona saavuttaa vasemmiston tai opposition omia tavoitteita:

”Haluan myös huomauttaa kaikille, että jos kaikki on kohta rasismia, niin kohta mikään ei ole rasismia.” (Antti Kurvinen kesk.)

”Ja kun te [vasemmisto] lopulta istutte tänne sen kiihkon vallassa, te alatte vastustamaan myös sitä maahanmuuttopolitiikkaa, jota tämä hallitus ajaa, jossa ei ole mitään rasistista. Tämä on rasismin käsitteen inflatointia, tämä on sen

tekemistä keppihevoseksi teidän omille puoluepoliittisille pyrkimyksillenne.”
(Joakim Vigelius ps.)

Näihin puheenvuoroihin sisältyy samanlainen ajatus rasismien käsitteen monista tulkinnoista, mutta niissä on erilaiset lähestymistavat, sillä Vigelius painottaa erityisesti sitä, kuinka hänen näkökulmastaan laajeneva määritelmä edistäisi vasemmiston pyrkimyksiä ja Kurvinen enemmän sitä, kuinka laajeneva määritelmä tekee keskustelusta ja rajanvedoista hankalaa. Tällainen erimielisyys rasismien määrittelystä hankaloittaa asiasta käytävää keskustelua ja siten myös aiheeseen liittyvien toimenpiteiden suunnittelua ja toteutusta. Rasismien määrittely ei ole yksiselitteistä ja määritelmien epätarkkuus ja joustavuus luo mahdollisuuksia Vigeliuksen puheessa kuvattuun epävarmuuteen toisten tarkoituksiperistä käsitteen käytön ympärillä, sillä käsitteiden käyttöön yleisestikin liittyy vahvasti poliittiset tarkoituksiperät.

Puheenvuoroissa pyrittiin myös useaan kertaan kiertämään tarkemman määrittelyn tarve toteamalla kaiken rasismien olevan väärin. Esimerkiksi puheenvuorossaan SDP:n Eemeli Peltonen ohittaa tarkan määrittelyn tarpeen sanomalla, että Suomessa pitää olla nollatoleranssi kaikenlaiselle rasismille, syrjinnälle ja kiusaamiselle (Eemeli Peltonen sd.). Kaikenlainen rasismi on käsitteenä ongelmallinen, sillä määritellyt rasismien muodot ovat hyvin moninaiset ja kaikki nämä voidaan pitää kuuluvaksi siihen kaikenlaisesta rasismista puhuttaessa. Näin kaikenlainen rasismi voidaan tulkita hyvin laajaksi ilmiöksi. Ilmauksen ongelma piilee myös siinä, ettei ilman tarkempaa määrittelyä voida pureutua juurisyihin ja siten esimerkiksi toimenpide-ehdotuksien tekeminen on vaikeampaa kuin tarkemmin määritellyssä rasismissa. Eduskunnassa puheenvuorot ovat kuitenkin lyhyitä, jolloin rasismien määrittäminen kaikeksi mahdolliseksi säästää aikaa puheen muuhun sisältöön. Epätarkan ja hyvin laajan määrittelyn voidaan arvioida olevan myös verrattain neutraali määrittelytapa, sillä siinä ei tarkasti oteta kantaa mikä on ja mikä ei ole rasismia, vaan se jää kuulijoiden itsensä määriteltäväksi heidän omien tietojensa pohjalta.

5.1 Toimijaperustainen ja institutionaalinen rasismi eduskuntapuheessa

Rasismien käsittäminen yksilöiden ennakkoluuloina, eli toimijaperustaisena rasismina, on yleinen kansanedustajien tapa kuvailla rasismia käydyssä eduskuntakeskustelussa. Selvimmin tämä lähestymistapa ilmeni rasismien yhdistämisenä ihmisarvoon. Tällä tavalla määriteltäessä tuotiin esille rasismi tapana arvottaa ihmisiä ja ihmisryhmiä eri tavalla jonkin syyn takia.

”... rasismi on paitsi yksittäisiä tekoja ja sanoja, ennen muuta ajattelumalli. Malli, jossa ihmiseen suhtaudutaan eriarvoisesti ja alentuvasti ihonvärin, kulttuurisen tai etnisen taustan, kielen tai uskonnon perusteella.” (Markus Lohi kesk.)

Lohen puheenvuorossa käytetty määritelmä on oppikirjamainen esimerkki rasismin toimijaperustaisesta käsityksestä. Rasismi esitetään tässä ajatusmallina, jonka pohjalta eriarvoinen suhtautuminen syntyy. Määritelmää tarkentaa myös eriarvoisuutta aiheuttavien tekijöiden luetteleminen. Myöhemmin puheenvuorossaan Lohi luo yhteyden ajatusmallin ja tekojen välille, sanomalla ajatusmallien johtavan puheeseen ja tekoihin. SDP:n Antti Lindtman esittää samanlaisen ajatuksen siitä, että rasistinen kirjoittelu ja puhe on peräisin rasistisesta ja syrjivästä ajattelusta. Lohi nostaa esiin myös ajatusmallien ja niistä kumpuavien tekojen normalisoinnin voivan johtaa radikaaleihinkin vaikutuksiin, kuten apartheidiin tai Ku Klux Klaniin.

Ajatusmallien ja niistä kumpuavan käytöksen normalisoitumisen ajatuksen taustalla voidaan havaita keskustelun aloittajana toiminut rasismikohu. Korkeassa virassa toimivien henkilöiden, kuten tässä tapauksessa ministereiden rasististen puheiden voitaisiin pelätä normalisoivan rasismia yhteiskunnassa. Näkökulma, jossa ajatellaan rasististen kirjoitusten takana olevan rasistista ajattelua, toimii tässä keskustelussa myös kyseenalaistuksena kohun keskiössä olleiden henkilöiden ajatusmaailmaa kohtaan.

Kun rasismi määritellään syntyvän yksilöiden ennakkoluulojen aiheuttamana, voidaan sopivan ratkaisun päätellä olevan tietoisuuden ja opetuksen lisääminen aiheesta, milloin tavoitteena olisi rasististen ennakkoluulojen vähentäminen seuraavassa sukupolvessa. (Doane 2006, 269). Tämän ajatuksen pohjalta voidaan tulkita tietoisuuden ja opetuksen lisäämisen esille tuonnin viittaavan siihen, että rasismin ajatellaan olevan toimijaperustaista. Rasismin vähentämistä tämän opetusnäkökulman kautta lähestyi muutama kansanedustaja. Esimerkiksi näin:

”Ei yhteiskunta voi lainsäädännöllä kovin paljon vaikuttaa siihen, miten kasvatamme lapsiamme. Kyllä lastenkasvatus perheissä on se kaikkein tärkein asia. Kun se pieni ihminen tähän maailmaan syntyy, niin millaisen maailman me vanhempina tai isovanhempina heille opetamme?” (Hannu Hoskonen kesk.)

Hoskosen puheenvuoro toimii erityisen hyvänä esimerkkinä, sillä siinä myös kavennetaan määritelmä tarkemmin juuri opittujen ennakkoluulojen päälle rakentuneeksi, kun lainsäädännön vaikutus esitetään siinä vain vähän vaikuttavana tekijänä. Tätä näkökulmaa hyödynsivät myös muun muassa SDP:n edustajat Marko Asell sekä Ville Merinen,

perussuomalaisten Kaisa Garedeu ja pääministeri Petteri Orpo. Niissä oli kuitenkin hieman erilaiset painotukset, Asell painotti aikuisten käytös- ja puhetautojen siirtymistä lapsille ja nuorille ja Merinen taas pelkoon perustuvan rasismien hällentämistä tutustumisen avulla. Garedeu korostamalla kaikkien samanlaista ihmisarvoa ja kuinka se tulisi opettaa lapsille ja Orpo toteamalla, että nuoriin keskittyminen on tärkeää tulevaisuuden rakentumisen kannalta. Vaikka ilmaisutavat olivat erilaisia, niiden sisältämä viesti oli samanlainen: rasismi rakentuu ennakkoluuloille ja koulutus on hyvä tapa vähentää sitä nyt sekä seuraavassa sukupolvessa.

Ratkaisujen kautta määritelmää rakennettaessa on hyvä myös keskittyä siihen, keiden ratkaistavaksi rasismi kansanedustajien puheiden perusteella kuuluu. Toimijaperustaisen rasismien määritelmän mukaan kaikki ihmisryhmät voivat olla rasisteja ja rasismien vähentäminen ennakkoluulojen vähentämisen ja ajatusmallien muutoksen avulla on kaikkien vastuulla (Doane 2006, 262; 269).

”Vaikka emme voi hallituksena, oppositiona tai edes eduskuntana kitkeä rasismia, yksilöinä voimme toimia niin, että kanssaihmisemme voivat tuntea arvostusta, kunnioitusta ja yhdenvertaisuutta. Eduskunnan tulisi toimia tällaisen toisia kunnioittavan käytöksen näyteikkunana ja kansanedustajien esimerkkinä. Jokainen voi omalta osaltaan pohtia, kuinka on tässä onnistunut ja kuinka aikoo toimia jatkossa.” (Aleksi Jäntti kok.)

Jäntin puheenvuorossa korostuvat sekä näkökulma siitä, että rasismi on yksilötasolla ratkaistavaa, että ajatus esimerkin tärkeydestä. Näkökulma kansanedustajien esimerkin tärkeydestä on samanlainen kuin Marko Asellin näkemys siitä, että ajatus- ja puhetauto siirtyvät lapsille. Kansanedustajien siis kuuluisi käytöksellään välttää rasistisen käytöksen ja ajatusten levittämistä ja normalisointia. Ilmaisemalla, että hallitus, oppositio tai eduskunta ei pysty kitkemään rasismia ollaan toimijaperustaisen rasismien ytimessä. Ajatusmallissa, jossa rasismi määritellään institutionaaliseksi ongelmaksi, keskiössä muutoksen aikaansaamiseksi on juuri päättävässä ja rakenteista vastuussa olevat henkilöt. Eduskunnan ja hallituksen voitaisiin siis tästä näkökulmasta olla ratkaisevassa asemassa rasismien kitkemisessä, mutta tämän sijaan Jäntin puhe tukee toimijaperustaista näkökulmaa yksilöiden vastuusta.

Aivan kuten toimijaperustaisen rasismien kohdalla, myös institutionaalisen rasismien määritelmän kautta rasismia lähestyviä puheenvuoroja voidaan tunnistaa muun muassa ehdotettujen ratkaisukeinojen kautta. Hallituksen toimenpideohjelman vaikuttavuutta arvioidessaan vihreiden edustaja Krista Mikkosta edelleen huolestuttamaan jääneet asiat koskevat erityisesti yhteiskunnan rakenteissa ja lainsäädännössä olevia puutteita.

”Moni asiantuntijoiden suosittelemista keinoista jää kuitenkin uupumaan. Esimerkiksi järjestäytyneen rasismien kieltäminen rikoslaisissa sekä rasismin vihapuheen ja maalittamisen kriminalisointi olisivat tarpeen. Tiedämme hyvin, että rakenteellinen rasismi ja syrjintä vaikeuttavat kouluttautumista sekä työn saamista ja siinä etenemistä tietyille väestöryhmille. Tähän liittyen olisin kaivannut enemmän konkreettisia keinoja ja esimerkiksi anonyymien rekrytoinnin laajaa käyttöönottoa.” (Krista Mikkonen vihr.)

Krista Mikkonen nimeää rakenteellisen rasismien erityisesti kouluttautumiseen ja työn saamisen liittyvänä ongelmana. Toive lainsäädännön muuttamisesta rasismien vähentämiseksi, tai sen ainakin osin rangaistavaksi tekemisestä voidaan myös laskea institutionaalisen rasismien määritelmään sopivaksi ratkaisukeinoksi. Koulutuksessa ja työmarkkinoilla esiintyvä rakenteellinen rasismi oli eniten eduskuntakeskustelussa puheissa esiin noussut institutionaalisen rasismien ilmenemismuoto. Rasismien poistamisen tärkeys näiden rakenteista tuli esiin esimerkiksi Petteri Orpon, RKP:n Eva Biaudetin sekä kokoomuksen Mari-Leena Talvitien puheenvuoroissa.

Koulutus- ja työelämänäkökulman nosti esiin myös perussuomalaisten Kaisa Garedeu, joka lähestyi aihetta kuitenkin muita vastaavia näkökulmia esittäneitä enemmän integraationäkökulmasta. Garedeu mukaan maahanmuuttajien paremman integroitumisen, kielenoppimisen, työelämään pääsyn ja yhteiskuntaan sopeutumisen myötä rasismien synnylle ei olisi enää yhtä paljon aihetta. Integraatioprosessi voidaan nähdä osana yhteiskunnan rakenteita, mutta tämän puheenvuoron toinen institutionaalista määrittelytavasta kertova tekijä on se, keiden oletetaan olevan rasismien uhreja. Toimijaperustaiseen rasismiin kuului ajatus siitä, että kuka tahansa voi olla rasisti tai rasismien uhri, mutta institutionaalisen rasismien piirteisiin kuuluu ajatus siitä, että ainoastaan valtaväestöön kuuluva voi olla rasismin muita kohtaan. Garedeu lausunto sisältää tausta-ajatuksen siitä, kuinka rasismien uhreja olisivat Suomessa pääasiallisesti maahanmuuttajat.

Eriyisesti vasemmistoliiton edustajat toivat rakenteellisen rasismien esiin myös hallitusohjelman ja siinä olevan maahanmuuttopolitiikan vuoksi. Veronika Honkasalo toi puheenvuorossaan esiin hallitusohjelman kyvyttömyyden paikata olemassa olevaa rakenteellista rasismia, Jussi Saramo ilmaisi hallitusohjelman sisältävän rakenteellista rasismia ja Mai Kivelä Amnesty Internationalin lausuntoon nojaten sanoi rakenteellisen rasismien kehystävän hallituksen maahanmuuttopolitiikkaa. Institutionaalisen rasismien näkökulmasta ollaan huolissaan niin nykyisissä suomalaisen yhteiskunnan rakenteissa olevasta rasismista sekä siitä, että se tulee entisestään lisääntymään.

Toimijaperustainen ja institutionaalinen rasismi eivät monen kansanedustajan puheessa esiinny toisistaan irrallisina määritelmänä. Sen sijaan on yleistä, että molempia määrittelytapoja käytetään saman puheenvuoron aikana. Esimerkiksi rasismia tutkineen Shelbyn mukaan institutionaalinen rasismi on peräisin toimijaperustaisesta rasismista (Shelby 2002, 416). Tämän valossa määritelmien käyttäminen ristiin eduskuntakeskustelussa ei ole erikoista, varsinkaan kun kaikki kansanedustajat eivät pyri yksiselitteisesti määrittelemään rasismia.

Vahvimmin tämä institutionaalisen ja toimijaperustaisen rasismin käyttäminen rinnakkain puheenvuoroissa tulee esiin Petteri Orpon pitämässä aloituspuheenvuorossa. Pääministerin puheenvuoro on linjassa sen kanssa, miten valtioneuvoston tiedonannossa yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja syrjimättömyyden edistämisestä suomalaisessa yhteiskunnassa on määritelty rasismi. Siinä hallituksen kerrotaan ymmärtävän rasismin seuraavasti:

”Rasismi perustuu yksilöiden tai ihmisryhmien määrittelyyn alempiarvoisiksi esimerkiksi etnisen alkuperän, ihonvärin, kansalaisuuden, kulttuurin, äidinkielen tai uskonnon perusteella. Rasismia voi ilmetä yhteiskunnassa syrjivinä normeina tai käytäntöinä esimerkiksi työelämässä. Rasismi voi näyttäytyä yksilöiden ja ryhmien välillä syrjivänä käytöksenä. Yksilöiden ja ryhmien väliset ennakkoluulot ja vierauden pelko voivat toimia kasvualustana rasismille. Rasismi luo eriarvoisuutta ja vahingoittaa sen kohteiden lisäksi koko yhteiskuntaa.”
(Valtioneuvosto, 2023).

Tässä määrittelytavassa toimijaperustainen rasismin määritelmä tulee esiin ihmisten eritasoisen arvottamisen kautta, mutta rasismin ilmenemisestä yhteiskunnassa kerrotaan myös institutionaalisen rasismin määritelmän mukaisesti. Orpon täysistunnossa pitämässä aloituspuheenvuorossa mainittiin tiedonannon määritelmää tukien syrjivät asenteet sekä rakenteet. Syrjivät asenteet ja rakenteet mainittiin samassa lauseessa useassa muussakin puheenvuorossa. Esimerkiksi kokoomuksen edustajien Sinuhe Wallinheimon sekä Susanne Päivärinnan ja keskustan Markku Siposen puheenvuoroissa. Kansanedustajista monet määrittelevät rasismia olevan niin yksilötason ennakkoluuloissa ja asenteissa, kuin yhteiskunnan rakenteissa.

5.2 Arkinen rasismi eduskuntapuheessa

Arkisen rasismin erottava tekijä muista määrittelytavoista on rasismin käsittäminen jokapäiväisenä ja toistuvana. Tämän seurauksena kansanedustajien puheita tarkastellessa rasismin arkisena ilmiönä käsittäminen voidaan erottaa muista käsitystavoista käsitteiden, kuten arkielämä, arkinen, jatkuva ja jokapäiväinen, käyttämisen kautta.

”...rasismi on valitettavasti hyvin arkinen asia aivan liian monelle.” (Atte Harjanne vihr.)

Lähestulkoon jokaisesta eduskuntapuolueesta löytyi ainakin yksi edustaja, joka puheenvuoronsa aikana toi selkeästi esiin arkisen rasismien näkökulmaa esimerkiksi Atte Harjanteen tavoin mainitsemalla arjen tai vaihtoehtoisesti toistuvuuden. Poikkeuksia tähän olivat Liike Nyt ja perussuomalaiset, joiden edustajien puheissa ei ainakaan selkeästi tehty viittausta rasismien käsittämiseen sen arkisen ilmentymän kautta. Se, kuinka laajasti arkista rasismia käsiteltiin, vaihteli puheenpitäjän mukaan. Jotkut, kuten keskustan Annika Saarikko, RKP:n Otto Andersson ja kokoomuksen Susanne Päivärinta mainitsivat lyhyesti rasismia esiintyvän jokapäiväisesti tai arkisesti ja esimerkiksi kristillisdemokraatti Päivi Räsänen viittasi arkisuuteen lähimmäisten hyvän kohtelun kautta. Toiset laajensivat määritelmäänsä nimeämällä paikkoja, joissa arkista rasismia Suomessa tapahtuu:

”Senpä tähden maahanmuuttajat, maahanmuuttajataustaiset, ihmiset, jotka puhuvat äidinkielenään jotain muuta kieltä kuin suomea, kohtaavat rasismia, syrjintää ja ennakkoluuloja kaikilla elämän osa-alueilla, olipa kyse sitten koulusta, työelämästä, asiakaspalvelutilanteesta tai politiikasta, vain muutamia tilanteita luetellakseni.” (Niina Malm sd.)

Arkisen rasismien teoreettiseen määritelmään kuuluvat konkreettiset sekä abstraktimmat tilat, joissa sitä ilmenee. Malmin puheenvuorossa on edustettuna molemmat tilakategoriat. Koulu, työelämä ja asiakaspalvelutilanteet voidaan luokitella konkreettisiksi arkisen rasismien tapahtumapaikaksi ja politiikka abstraktiksi. Työmarkkinoilla tapahtuva arkinen rasismi oli eniten puheenvuoroissa esiin tullut esiintymispaikka. Myös koulutus ja päiväkodit mainittiin useampaan kertaan. Näiden lisäksi esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalvelut nousivat esiin vasemmistoliiton Li Anderssonin ja asuntomarkkinat vihreiden Inka Hopsun mainitsemina.

Arkisesta rasismista puhuttaessa on huomattavissa yhtäläisyyksiä muiden määrittelymuotojen yhteydessä tavallisesti esiin tuleviin ilmenemismuotoihin. Esimerkiksi sekä arkisen rasismien, että institutionaalisen rasismien yhteydessä kansanedustajat käyttivät usein esimerkkinä työmarkkinoihin liittyvää rasismia. Ero näiden käsitteiden välille tehtiin siinä, painotettiin ongelmista puhuttaessa niiden toistuvaa ja arkista luonnetta vai ilmaistiin ongelmien olevan yhteiskunnan rakenteissa.

5.3 Biologinen ja kulttuurinen rasismi eduskuntapuheessa

Täysistunnossa kuulluissa kansanedustajien puheissa ei ole yleistä määritellä rasismiksi ainoastaan biologisten ominaisuuksien perusteella tapahtuvaa syrjintää, sillä tämän istunnon

aikana kukaan kansanedustajista ei määritellyt rasismia pelkästään sen kautta. Sen sijaan yhdessä puheenvuorossa otettiin selkeästi kantaa siihen, kuinka rasismiksi tulisi käsittää pelkästään biologisiin sekä kulttuurisiin ominaisuuksiin perustuva syrjintä.

”Kuka on laventanut rasismin määritelmän ja inflatoanut sen tarkoittamaan joissain yhteyksissä aivan muuta kuin on perinteisesti, klassisestikin, ymmärretty — siis ihonväriin ja etnisyyteen perustuvana syrjintänä, eriarvoistamisena?”
(Joakim Vigelius ps.)

Puheenvuorossaan Vigelius ottaa kantaa siihen, kuinka rasismin määritelmä on muuttunut siten, että monet eivät enää tiedä mitä sillä tarkalleen tarkoitetaan. Biologisten ominaisuuksien keskeisyys rasismin määrittelyssä tulee ilmi Vigeliuksen nimetessä ihonvärin ominaisuudeksi, johon perustuva syrjintä on rasismia. Kulttuurista näkökulmaa puheenvuoroon tuo etnisyyden mainitseminen, sillä etnisen identiteetin katsotaan rakentuvan perheen ja ympäristön vaikutuksessa (Appiah et al. 1998, 89), jolloin se kertoo myös kulttuurisesta ominaisuudesta. Puoluetoverinsa kanssa samanlaisen linjan ottaa myös perussuomalaisten Miko Bergbom, joka mainitsee myös ihonvärin sekä etnisen taustan syinä, joiden perusteella maahanmuuttajanuoret ovat voineet kohdata rasismiin perustuvaa väkivaltaa.

Tutkimuksissa, joissa käsitellään biologisiin ominaisuuksiin perustuvaa rasismia, tuodaan esille myös sitä, kuinka tällainen rasismi voidaan määrittellä perinteiseksi rasismiksi ja kulttuurinen taas uudeksi. Rasismin käsitteen monet määrittelytavat tulevatkin tässä ilmi, kun Vigelius määrittää perinteiseksi ja klassiseksi rasismiksi biologisia ja kulttuurisia ominaisuuksia yhdistelevän näkökulman. Klassisesta rasismista puhuvat myös kokoomuksen Aleksi Jäntti sekä SDP:n Jani Kokko. Heidän näkökulmansa tosin pyrkivät argumentoimaan sitä, että määrittelytavalla ei tulisi olla lopulta niin paljoa merkitystä.

”Vaikka osa hallituspuolueiden edustajista olisikin rasisteja klassisesti, modernisti tai peräti postmodernisti ymmärrettynä, oleellista on, että hallitus sekä ohjelmassaan että tässä tiedoksiannossa irtisanoutuu rasismista.” (Aleksi Jäntti kok.)

”Minkäänlaiselle rasismille, syrjinnälle tai ihmisen arvottamiselle hänen taustansa tai henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella ei ole tilaa Suomessa. Tämä ei vaadi mitään klassista, modernia tai edes postmodernia tulkintaa vaan voidaan todeta ihan suoraan.” (Jani Kokko sd.)

Jäntti eikä Kokko täsmennä mitä he tarkoittavat klassisella, modernilla tai postmodernilla rasismin tulkinnalla, jolloin ei voida olla varmoja viittaavako he klassisella rasismilla tutkimusten tavoin biologisiin ominaisuuksiin perustuvaan syrjintään vai johonkin muuhun.

Kulttuurisiin ominaisuuksiin perustuvan rasismien määrittelytapaa käytetään täysistunnossa jonkin verran. Useimmissa tapauksissa se tuodaan esille etnisyyden käsitteen kautta, mutta muutamassa puheenvuorossa mainitaan myös kulttuuri. Esimerkiksi kulttuurisia ominaisuuksia painottaa Krista Mikkonen.

”Ihmisiä ei saa asettaa eri asemaan kielen, kulttuurin tai syntyperän perusteella.”
(Krista Mikkonen vihr.)

Etnisyyden mainitsevat esimerkiksi kokoomuksen Petteri Orpo ja Antti Häkkänen. Sekä Orpo että Häkkänen täydentävät etnisyyttä korostavaa puhettaan lisäyksillä, kuten ”tai muista syistä”, jolloin he voivat tarkoittaa myös esimerkiksi biologisia ominaisuuksia.

Molempien ominaisuuksien keskeisyyttä rasismien määrittelyssä tuotiin esille esimerkiksi YK:n rotusyrjinnän yleissopimuksen määritelmää ja Suomen perustuslakia hyödyntäen. Esimerkiksi seuraavassa puheenvuorossa otettiin kantaa siihen, kuinka YK:n rotusyrjinnän yleissopimuksessa oleva määritelmä on laajempi kuin hallituksen tiedonannossa kerrottu määritelmä, sillä YK:n määritelmä sisältää sekä kulttuuriset että biologiset ominaisuudet.

”Tiedonannossa määritellään rasismi todella suppeasti. Tiedonannossa hallitus linjaa rasismien perustuvan yksilöiden tai ihmisryhmien määrittelyyn alempiarvoisena. Tämä ei kata YK:n rotusyrjinnän vastaisen yleissopimuksen alaa, johon kuuluu kaikki syrjintä etnisen tai kansallisen alkuperän perusteella, ei suinkaan vain rotuopit, rotuerottelu tai rasismien ideologia. Elikkää tässä yleissopimuksessa ei rajata tätä alempiarvoiseksi, vaan se on laajempi kokonaisuus. — Ja hallitusohjelmassahan se on laajemmin määritelty.” (Bella Forsgrén vihr.)

Puheenvuorossa tulee ilmi se, kuinka Forsgrén kokee tarpeelliseksi määrittää rasismiksi niin kulttuurisiin että biologisiin ominaisuuksiin perustuvan syrjinnän. Hän myös käyttää YK:n määritelmää auktoriteettina tuodakseen määritelmälle vahvemmat perusteet. YK:n rotusyrjinnän vastaisen yleissopimuksen on ratifioinut 182 valtiota, allekirjoittanut 3 valtiota ja sopimuksen ulkopuolelle on jättäytynyt 12 valtiota. Suomi allekirjoitti sopimuksen vuonna 1966 ja ratifioi sen vuonna 1970. (OHCHR indicators 2023.) Sopimuksen ratifiointi Suomessa sekä suuri ratifiointiprosentti maailmanlaajuisesti mahdollistaa sen, että sitä voidaan hyödyntää auktoriteettina määritelmää muodostettaessa.

Vastaavasti perussuomalaisen Jani Mäkelä käyttää Suomen perustuslakia auktoriteettina, johon perustaa hallituksen ymmärrystä rasismista.

”Rasismien käsitteen hallitus ymmärtää seuraavasti: Rasismi perustuu yksilöiden tai ihmisryhmien määrittelyyn alempiarvoiseksi, esimerkiksi etnisen alkuperän,

ihonvärin, kansalaisuuden, kulttuurin, äidinkielen tai uskonnon perusteella. Sen lisäksi perustuslaissa määritellään, ettei ketään saa syrjiä lueteltujen henkilöön liittyvien syiden perusteella. Tähän syrjintäkieltoon on sitouduttu hallitusohjelmassa.” (Jani Mäkelä ps.)

Mäkelä mainitsee niin biologisia kuin kulttuurisia ominaisuuksia, joiden perusteella tapahtuvan syrjinnän hallitus näkee rasismina. Hän vahvistaa määritelmää perustuslakiin vetoamalla, vaikka Suomen perustuslaista ei kaikkia Mäkelän luettelemia ominaisuuksia erikseen mainitakaan. Esimerkiksi tässä lausunnossa selkeimmin biologiseksi ominaisuudeksi määriteltävää asiaa, eli ihonväriä ei mainita laissa (Suomen perustuslaki 1999/731 § 6). Mäkelä ilmaisee esittämänsä määritelmän olevan hallituksen ymmärrys rasismista vedoten hallitusohjelmassa olevaan syrjintäkieltoon.

Se millaisiin ominaisuuksiin perustuvana syrjintänä rasismi nähdään, on keskeistä rasismin määrittelyssä. Kansanedustajilla vaikuttaa tämän näkökulman osalta olevan kohtalaisen samansuuntainen näkemys määritelmästä. Yleisesti rasismiksi määriteltiin molempiin ominaisuuksiin pohjautuva syrjintä, eikä täysistunnossa kuultu puheenvuoroja, joissa olisi tehty tarkka rajanveto esimerkiksi siten, että pelkästään biologiset ominaisuudet olisivat keskeisiä.

5.4 Hyökkäävä ja välttelevä rasismi eduskuntapuheessa

Hyökkäävässä ja välttelevässä rasismissa keskiössä ovat teot. Hyökkääväksi rasismiksi luokitellaan helpommin havaittavat teot, kuten viharikokset ja vältteleväksi rasismiksi helpommin piiloon jäävät, kuitenkin rasismiin perustuvat teot, joita rasistisesti toimivat voivat pyrkiä rationalisoimaan muidenkin tekijöiden kautta (Pearson et al 2009, 316-318).

Kansanedustajien puheessa viittaukset näihin määrittelymuotoihin ovat siten havaittavissa tarkasteltaessa esimerkiksi sitä, millaisista rasistisista teoista puhutaan. Hyökkäävän rasismin näkökulmaa edustaa Teemu Keskisarja puheenvuorossaan.

” Nyt syrjintäsytyöksissä rapa ja veri roiskuvat, mutta montako rasistista hengenriistoa ovat impivaaralaiset todella tehailleet? Nolla. Ei yhtään, kuulitte aivan oikein. Neljännesvuosisadassa kukaan ei ole Suomessa kuollut äärijärjestön kynsissä kadulla päällekkarkauksissa tai polttopulloiskussa ihonvärin ja uskonnon tähden. Suomi on turvapaikka isolla T:llä varsinkin niille kansanryhmille, joita lähtömaissaan teurastavat naapurit ja heimolaiset.” (Teemu Keskisarja ps.)

Puheenvuorossa Keskisarja tuo esiin hyökkäävän rasismin muotojen keskeisyyttä käsityksessään rasismista korostamalla erityisen huomattavia rasistisia tekoja, kuten kuolemaan johtavaa väkivaltaa. Sanomalla, että näiden tekojen puuttuessa Suomi on

turvapaikka, on mahdollista analysoida, etteivät lievemmat, välttelevän rasismin muodot ole yhtä kiinteästi osana Keskisarjan käsitystä rasismista.

Väkivallan käsite oli monen muunkin kansanedustajan puheessa kuultava rasismiin liitetty teko. Esimerkiksi vasemmistoliiton Veronika Honkasalo toteaa rasismin olevan väkivaltaa:

”Rasismi on väkivaltaa. Viime viikolla nostettiin esiin useita syytteitä terrorismirikoksista. Lahdessa toimineen ryhmän epäillään valmistautuneen väestöryhmien väliseen aseelliseen konfliktiin, jossa ihmisiä surmattaisiin ja yhteiskunnan rakenteita horjutettaisiin terrori-iskuilla.” (Veronika Honkasalo vas.)

Terroristiset konfliktit ja niiden suunnittelu rasismin perusteina ovat selkeästi huomattavia ja siten hyökkäävän rasismin käsitteen alle sopivia tekoja. Väkivallasta puhuivat myös esimerkiksi vihreiden Tiina Elo, kristillisdemokraattien Päivi Räsänen, sekä pääministeri Petteri Orpo. Samankaltainen lähestymistapa on nähtävissä myös sanan ”turvassa” kautta. Esimerkiksi vihreiden Sofia Virta esittää, että keskeistä on kysymys siitä, voiko Suomessa olla turvassa rasismin vuoksi. Puheenvuoroon siten sisältyy oletus, että rasismi voi aiheuttaa uhreille vaaraa.

Välttelevän rasismin muodot eivät ole yhtä helposti määritettävissä, eivätkä ne nousseet selkeästi yhtä usein esiin täysistuntokeskustelussa. Vältteleväksi rasismiksi voidaan määrittellä muun muassa asunnon tai työpaikan saamiseen liittyvät haasteet. Täten välttelevän rasismin ilmenemistavat voivat olla aikaisemmin käsiteltyjen arkisen rasismin tai rakenteellisen rasismin määrittelytapojen kanssa samanlaisia.

”Meillä on lukemattomia kokemuksia siitä, miten pelkkä vieraskielinen sukunimi voi viedä mahdollisuudet työpaikkaan tai asuntoon.” (Maria Ohisalo vihr.)

Työnantajat tai asuntoaan vuokraavat voivat välttelevän rasismin käyttäytymismallien mukaisesti pyrkiä perustelemaan itselleen valintojensa perustuvan muihin kuin rasistisiin seikkoihin, vaikka pohjimmiltaan olisikin kyse siitä. Ei kuitenkaan ole helppoa määrittää, milloin yksittäistapauksessa on kyse rasismista. Ohisalon kuvaamat tilanteet ovat tällaisia helposti huomaamatta jääviä rasismin ilmenemismuotoja.

Hyökkäävän ja välttelevän rasismin muodot eivät ole toisiaan poissulkevia ja on myös hankalaa vetää tarkkaa rajaa mitkä rasistiset teot kuuluvat kumpaankin kategoriaan. Sen vuoksi myös kansanedustajien puheissa on havaittavissa rinnakkain näitä molempia, erityisesti puheenvuoroissa, joissa he kuvaavat eriasteisia syrjinnän muotoja.

”Siitä huolimatta moni ihminen joutuu kohtaamaan rasismia ja syrjintää Suomessa. Jokainen tapaus, jossa lasta kiusataan hänen ihonvärinsä takia, työnhakijaa ei kutsuta työhaastatteluun hänen nimensä takia tai ihmistä uhkaillaan hänen elämäkatsomuksensa takia, on liikaa.” (Otto Andersson r.)

Tämä Anderssonin puheenvuoro on hyvä esimerkki siitä, kuinka eriasteiset rasismin muodot nähdään yhtä lailla tuomittavana. Esimerkiksi uhkailu on esimerkki helpommin huomattavasta rasismista ja on siten lähempänä hyökkäävän rasismin määrittelyä ja työnhakijan nimen vaikutus taas välttelevän rasismin.

6 Johtopäätökset

Tutkielman tärkeimpänä tutkimuskysymyksenä oli selvittää Habermasin teoriaa hyödyntäen, vaikuttaako Suomen kansanedustajilla olevan riittävän samanlainen käsitys rasismin käsitteestä, jotta heillä voitaisiin olettaa olevan edellytykset edistää rasismin vähentämistä suomalaisessa yhteiskunnassa. Erilaisia akateemisia määritelmiä ja teorioita vertailussa hyödyntäen voidaan huomata, että kansanedustajat käyttivät useita erilaisia määrittelytapoja käsitteelle. Käsiteltävinä olleista määrittelytavoista yleisintä oli korostaa toimijaperustaista rasismia, eli sitä, kuinka yksilöiden ennakkoluulot ovat rasismin keskiössä. Vähiten puolestaan hyödynnettiin määritelmää, jossa rasismia olisi ainoastaan biologisiin ominaisuuksiin perustuva syrjintä. Vaikka lähtökohdat olivat puheenvuoroissa vaihtelevia, huomattavaa on kuitenkin se, että suurin osa edustajista ei tee tiukkoja rajanvetoja siitä, mitä rasismi on. Lähimpänä tällaista ovat Joakim Vigeliuksen puheenvuoro, jossa hän puhui klassisesta rasismista ja rasismin käsitteen liiallisesta laajenemisesta sekä Teemu Keskisarjan puheenvuoro, jossa hän puhuu rasismista väkivaltana. Etenkin Vigeliuksen puheenvuorossa on huomattavissa pyrkimys luoda määritelmälle tiukka raja.

Tiukkojen rajanvetojen vähyys voi olla etu hypoteettisen toimintasuunnitelman toteuttamisen näkökulmasta, sillä sen myötä erilaisista painotuksista huolimatta käsitykset eivät sulje pois toisenlaisia lähestymistapoja. Käyttämieni akateemisten määritelmien kohtalaisen korkea yhteensopivuus ja päällekkäisyys on kuitenkin haitaksi, kun pyritään etsimään eroja kansanedustajien käyttämistä määritelmistä. Puheenvuoroja analysoidessa voidaan huomata, että yksi kansanedustaja voi samankin puheenvuoron aikana käyttää useampaa tarkasteltavana olleista lähestymistavoista.

Puolueiden välillä ei puheissa esiintyneiden määritelmien osalta ole huomattavissa erityisen merkittäviä eroavaisuuksia. Eniten poikkeavia puheenvuoroja pitivät perussuomalaisten kansanedustajat, esimerkiksi siten, ettei arkisen rasismin näkökulmaa hyödynnetty ja että biologisten ominaisuuksien näkökulmaa tuotiin esille. Monet perussuomalaisten puheenvuorot kuitenkin olivat linjassa muiden puolueiden kanssa. Liike Nyt poikkesi muista siten, ettei sen edustaja pyrkinyt puheessaan määrittelemään rasismia. Se on selitettävissä sillä, että eduskuntaryhmään kuuluu ainoastaan yksi kansanedustaja, joka piti vain yhden lyhyen puheenvuoron.

Käsitteiden erilaisista määritelmistä puhuttaessa on tuotu esiin tarve niiden yhteisestä ytimestä, jotta voidaan oikeuttaa saman käsitteen käyttö. Kansanedustajien puheessa esiintyneiden painotuseroista huolimatta rasismien käsitteen käytössä voidaan katsoa olleen samankaltainen ydinsisältö, sillä rasismi vaikutettiin ymmärrettävän jonkinlaisena syrjintänä. Vaihtelua löytyi kuitenkin siinä, millä perusteilla ja millaisissa tilanteissa tapahtuvaa syrjintää sekä millaisia tekoja painotettiin rasismista puhuttaessa. Käsitteen ydin -ajatusta hyödyntäen voidaan hyväksyä se, että kansanedustajat keskustelivat samasta käsitteestä määritelmien painotuseroista huolimatta.

Täysistuntopuhetta tarkastellessa tulee huomata myös se, että puheenvuoroissa on aikaraja, jolloin edustajat eivät välttämättä tuo esiin kokonaiskäsitystään käsitteestä. Voidaan kuitenkin olettaa heidän valinneen puheisiinsa mielestään keskeisimmät piirteet siitä, kuinka he käsitteen määrittelevät. Määritelmien päällekkäisyys ja tiukkojen rajanvetojen vähyys eivät kuitenkaan poista sitä, että pienetkin erot voivat vaikuttaa esimerkiksi siihen, kuinka suurena ongelmana rasismi nähdään ja millaisin keinoin sen vähentämistä tulisi lähestyä. Erityisesti erilaiset rasismien vähentämisen keinot tulivat ilmi toimijaperustaisen ja institutionaalisen rasismien määrittelyiden välillä. Osa kansanedustajista painotti erityisesti tietoisuuden ja opetuksen lisäämistä yksilöiden ennakkoluulojen vähentämiseksi, ja toiset taas lainsäädännöllisiä muutoksia, joilla instituutioissa olevaa rasismia voitaisiin vähentää.

Erilaisten lähestymistapojen ja määritelmien käytön valossa voidaan siis todeta, että kansanedustajilla ei ole täysin samanlaista käsitystä rasismien käsitteestä. Kommunikatiivisen toiminnan teoriaan sisältyi kynnysehto, että toimijoilla tulisi olla yksi yhteinen tieto tilannetta koskien, jotta yhteisen toimintasuunnitelman toteuttamiselle olisi edellytykset. Tutkielmassa asetin mallin siten, että yhteinen tieto koskisi juuri määritelmän ymmärtämistä samalla tavalla. Se, olisiko yhden yhteisen tiedon tätä tilannetta koskien välttämätöntä koskea juuri määritelmää vai voisiko jokin helpommin saavutettavissa oleva tieto, kuten esimerkiksi yhteinen käsitys siitä, että rasismi nähtäisiin Suomessa ongelmana tai vaikka se, että rasismien käsitteen ydinsisältö ymmärrettäisiin samalla tavalla, olla riittävä toimintasuunnitelman edistämiseksi. Tällainenkaan yhteisymmärrys ei olisi itsestäänselvyys, sillä tässäkin tutkielmassa tuli esiin kansanedustajien vaihtelevat käsitykset rasismien laajuudesta. Käsitys laajuudesta perustuu myös jossakin määrin siihen, kuinka rasismi määritellään.

Motiiveja sille, miksi valtioneuvosto ja pääministeri Petteri Orpo päättivät nostaa rasismien eduskuntakeskusteluun ei voida yksiselitteisesti ulkopuolelta tarkastellessa määrittää. On

kuitenkin merkityksellistä toimintasuunnitelma-ajatuksen kannalta tarkastella myös niitä. Eduskuntakäsittelyn virallinen tarkoitus oli valtioneuvoston yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja syrjimättömyyttä edistämään pyrkivän tiedonannon käsittely, jolloin toimintasuunnitelman voisi katsoa olevan perusteltu näkemys. Keskusteluun osana motiivina on voinut toimia halu käsitellä ministerien virheitä ja siten päästä eteenpäin syntyneestä kohusta, jolloin toimintasuunnitelma rasismiin vähentämiseksi ei olisi niin keskeisessä osassa, että ajatus toimintasuunnitelmasta olisi mielekäs. Merkittävää oli kuitenkin se, että eduskuntakeskustelu antoi vakaamman alustan keskustelun käymiselle, esimerkiksi sosiaaliseen mediaan verrattuna.

Kommunikatiivisen toiminnan teorian voidaan katsoa lopulta olevan hieman naiivi lähestymistapa eduskunnan toimintaa ja erityisesti täysistuntokeskustelutoimintaa tarkastellessa. Eduskunnan kommunikatiivinen, yhteistyöhön tähtäävä toiminta ei painotu täysistuntokeskusteluihin niiden julkisen luonteen vuoksi. Paremminkin tätä teoriaa voitaisiin mahdollisesti soveltaa esimerkiksi valiokuntakeskusteluita tutkittaessa, sillä niihin ei sisälly samanlaista mahdollisuutta esiintyä medialle ja kansalle. Eduskunnassa tapahtuva päätöksenteko ei myöskään vaadi täyttä yhteisymmärrystä asioista, sillä asioita ratkaistaan äänestyksillä, joissa lain määräämä enemmistö riittää asian ratkaisemiseen. Käsittehistorian tutkimuksessa painottuu käsitteiden muuttuva sekä poliittiseen vaikuttamiseen pyrkivä luonne. Sen vuoksi ei voida tehdä oletusta, että käsitteitä pyrittäisiin käyttämään samalla tavalla. Habermasin teoreettinen linssi on kuitenkin hyödyllinen tutkimusmotiivin ja -näkökulman kannalta, sillä sen avulla pystyttiin luomaan asetelma, jossa käsitteiden käyttöä tarkastellaan.

Tulevassa tutkimuksessa mielekäs näkökulma rasismiin käsitteen käyttöön voisi olla se, kuinka puhetilanteen julkisuus vaikuttaa sen käyttöön. Esimerkiksi yksityisemmissä tilanteissa, kuten valiokuntien kokouksissa, puheiden teatterimaisuudelle ei ole välttämättä yhtä suurta tarvetta, jolloin käsitteiden ja määritelmien poliittinen lataus ei ole yhtä keskeisessä asemassa. Tarkemmin tulisi myös tarkastella sitä, mitä ajatusmalleja tai poliittisia tavoitteita sisältyy rasismiin määritelmän valitsemiseen. Tutkielmaan valitut rasismiin määrittelytavat toivat rakennetta, mutta myös sitoivat sitä, kuinka laajoja havaintoja aineistosta voidaan löytää. Sen vuoksi tarpeellista voisi myös olla kansanedustajien rasismiin käsitteen määrittelyn tarkastelu hyödyntäen joko muita kuin tutkielmasta löytyviä rasismiin määrittelytapoja tai jonkin muun lähestymistavan kautta, jolloin vivahde-eroja voisi löytyä enemmän.

Lähteet

Tutkimusaineisto

PTK 21/2023 vp. Pöytäkirjan asiakohta 9 keskiviikkona 6.9.2023 käydyistä täysistunnon.

Saatavissa

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/PoytakirjaAsiakohta/Sivut/PTK_21+2023+9.aspx

Lähdekirjallisuus

Appiah, A., Gutmann, A. & Wilkins, D.B. 1998. *Color Conscious: the Political Morality of Race*. Princeton: Princeton University Press.

Blum, L. 2023. "Cultural Racism": Biology and Culture in Racist Thought. *Journal of Social Philosophy* 54(3), 350-369. <https://doi.org/10.1111/josp.12370>.

Bourabain, D. & Verhaeghe, P.-P. 2021. Everyday Racism in Social Science Research: A Systematic Review and Future Directions. *Du Bois Review: Social Science Research on Race*, 18(2), 221-250. <https://doi.org/10.1017/S1742058X21000102>.

Doane, A. 2006. What is Racism? Racial Discourse and Racial Politics. *Critical Sociology*, 32(2–3), 255–274. <https://doi.org/10.1163/156916306777835303>.

Essed P. 1991. *Understanding everyday racism: an interdisciplinary theory*. Newbury Park, California: Sage Publications.

Freeden, M. 1996. *Ideologies and political theory: a conceptual approach*. Oxford, New York: Clarendon Press ; Oxford University Press.

Habermas, J. 1987. *Järki ja kommunikaatio tekstejä 1981–1985*. Helsinki: Gaudeamus.

Hyvärinen, M., Kurunmäki, J., Palonen, K., Pulkkinen, T. & Stenius, H. (toim.). 2003. *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino.

Joukainen, T. & Reunanen, J. 2023. Räsänen tarttui Junnilan aloitteeseen ”ilmastoabortista” – hallitus aikoo käsitellä asiaa, sanoo kokoomuksen Häkkänen’, Yle uutiset 30.6.2023. saatavissa <https://yle.fi/a/74-20039112>, luettu 27.9.2023.

KHO:2024:63

Koselleck, R., Hoffmann, S.-L. & Franzel, S. 2018. *Sediments of time: on possible histories*. Stanford, California: Stanford University Press.

Koselleck, R. & Tribe, K. 2005. *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press.

Lagerspetz, E. & Roman-Lagerspetz, S. 2017. *Rotuoppien juuret*. Teoksessa Sinokki, J. (toim.) *Rasismi ja filosofia*. Turku: Eetos, 89–111.

Mäntysalo, J. 2023. Eduskunta käsittelee tänään hallituksen rasismitiedonantoa – näin kesän tapahtumat etenivät’, Yle uutiset 6.9.2023. saatavissa <https://yle.fi/a/74-20048683>, luettu 21.9.2023.

Pearson, A.R., Dovidio, J.F. & Gaertner, S.L. 2009. The Nature of Contemporary Prejudice: Insights from Aversive Racism. *Social and Personality Psychology Compass*, 3(3), 314–338. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2009.00183.x>.

Pekonen, K. (2011) *Puhe eduskunnassa*. Tampere: Vastapaino.

Shelby, T. 2002. Is Racism in the “Heart”? *Journal of Social Philosophy*, 33(3), 411–420. <https://doi.org/10.1111/0047-2786.00150>.

Sinokki, J. 2017. *Rasismien määritelmä*. Teoksessa Sinokki, J. (toim.) *Rasismi ja filosofia*. Turku: Eetos, 271–286.

Suomen perustuslaki. 731/1999.

- Valtioneuvosto. 2023. Valtioneuvoston tiedonanto yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja syrjimättömyyden edistämisestä suomalaisessa yhteiskunnassa.
- Wiberg, M. 2014. Eduskunta hallituksen valvojana: kansanedustajat ovat kyselevinään ja ministerit ovat vastaavinaan. Teoksessa M. Wiberg & T. Raunio (toim.) Eduskunta: kansanvaltaa puolueiden ja hallituksen ehdoilla. Helsinki: Gaudeamus, 203–225.
- Yhdistyneet kansakunnat. 1970. Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus, 37/1970. saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1970/19700037>.